

16. Фуко М. *Theatrum philosophicum* / М. Фуко. – Москва: “Раритет”, Екатеринбург “Деловая книга”, 1998.
17. Bres J. *Breve introduction a la praxematique* / J. Bres // *L’information grammaticale*. – P.:1988. – № 77. – P. 22-23.
18. Grice H.P. *Logic and conversation* / H.P. Grice // *The Logic of Grammar*. – 1975.
19. Halliday M.A. *Linguistic Studies of Text and Discourse* / M.A. Halliday. – A&C Black, 2006. – 306 p.
20. Keenan S. *Broken* / S. Keenan. – London: Hodder and Stoughton, 2008. – 305 p.
21. Lewis K. *The Kid* / K. Lewis. – London: Penguin Books, 2003. – 242 p.
22. Pelzer D. *The Lost Boy* / D. Pelzer. – London: Orion Books, 1997. – 272 p.

Бог-Творець, природа і «втілений дух» в авторській онтології Б. Лесьмяна

Ярослав Нахлік

асистент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Львівська політехніка», Україна,
E-mail: y.nakhlik@gmail.com

The present article is devoted to author ontology in the poetry of Young Poland poet Boleslaw Leśmian, our aim is to show it's general and different features comparing to characteristic use of the concept of God in Young Poland epoch through finding out ontological and anthropological subsoil of the use of characteristic author topoi, and also to define author features in poetic creation.

Ключові слова — онтологія, топос, трансцендент, душа.

I. Гноза — трансцендент — sacrum модерністів

В епоху модернізму поняття душі, духа нерозривно пов'язано з трансцендентним *sacrum*. У різних авторів це може бути світ ідей, забуття буддистської нирвани, втрачений райський сад і, звісно, бог, проте не можемо з впевненістю заявити, що це Бог християнства. Радше це певне синкретичне трансцендентне. Не є винятком і творчість Б. Лесьмяна. У випадку поезії «Śród posu», яку можна хибно потрактувати як адаптацію платонівської ідеї пригадування, насправді йдеться про кругообіг, котрий можна порівняти з індійською самсарою – душа по смерті перетворюється в дух, котрий знову чекає на втілення у тілі. Проте, якщо в індійській міфології негативно окреслюється земне життя і шукається забуття в нирвані (саме так сприйняв це поняття А. Шопенгауер і в такому вигляді воно часто зустрічається в поезії іншого поета Молодої Польщі – К. Пшерви Тетмаера), то у концепції Б. Лесьмяна вершиною щастя є земне життя прожите вповні.

Jest gdzieś planeta na błękiecie
Tam nieśmiertelne drży istnienie
A nasze życie – ziemskie życie,
To przeszłych bytów przypomnienie!
Tu – ciału dawne sny powtarza,
Tam – duch się mój rozgospodarza!
Powraca czas, nie mija czas!
Wszystko już, wszystko było raz!..

Планета в блакиті це не що інше, як трансцендентний Бог, якому невідоме земне існування. Як пише Ц. Ровінський: «Справжній Бог не

міститься у структурі буття, бо є його творцем» [3; 169]. Це не християнський, це гностичний підхід.

Г. Карпович так характеризує Бога з поезії Лесьмяна: «Бог (...) є особливою формою руху, містить у собі втечу й погоню, наїзника і звіра, причину і наслідок, є краєм дороги і водночас її подоланням» [2; 38]. Головним тут є концепт руху, який загалом у Лесьмяна сприймається як символ і синонім життя. Метою ліричного героя є не лише стати на один рівень з Богом, а й перевершити його, вийти за його межі. Як зауважує Я. Тшнадель: «Трансценденція до Бога зовсім не є метою. Є лише точкою, яку належить перейти, оскільки свобода людини мусить досягти абсолютних меж (...) це лиш точка початку» [4; 320]. Свободу поет сприймає насамперед як звільнення від смерті – перевершити Бога потрібно, щоб вийти за рамки створеного ним світу, де все, що має матеріальний вимір, помирає: «ніщо не вічне під місяцем», але «над місяцем», поза абсолютном, діють інші правила. Збереження тіла, а отже – особистості, є найбільшим прагненням людини – це цілком нове твердження у молодопольській поезії.

Дивно, проте жоден з дослідників творчості Б. Лесьмяна не вказує на спорідненість пропонованої ним моделі світобудови із гностичним онтологічним міфом, хоча, наприклад, Г. Іглінський у праці, присвяченій дослідженню творчості іншого поета Молодої Польщі, Казимира Міцінського [1; 73], переконливо упривнює вплив гностицизму на філософсько-поетичні концепції митців раннього модернізму. Близьку до гностичної онтологічну картину споглядає ліричний герой Б. Лесьмяна:

Niebo (...) kołysało swój bezmiar w sąsiednie bezmiary
Patrzę (...)
A światy roziskrzzone – zaledwo na mgnienie
Odsłaniają mym oczom (...)
Dalekie, zatajone w srebrze ukwiecenie

За матеріальним світом ховаються інші, загадкові світи, а за безмежністю нашого світу, за покровом Майї-неба, існують інші потаємні безмежності – як

ми вже згадували, така ступінчаста будова світу характерна для Лесьмяна.

Важливим для нашого дослідження є переконання гностиків про митарства душі після смерті на шляху до Бога. (посмертні сорокаденні митарства у православ'ї є відгомонам цього гностичного уявлення) – подібне зустрічаємо в ліриці Б. Лесьмяна, зверненій до померлого брата:

Dusza twoja w tym życiu, jak księżyc w jeziorze,
Odbiła się, na mgnienie rozjaśniając fale.
Jutro księżyc odpłynie w niewiadome dale,
Jezioro spustoszeje i ciemność je zmoże!..
Odwróć oczy od niego! Spójrz na gwiazdne szlaki,
Którymi iść masz dłużej, niżeli po świetle!

Звідси можемо зробити висновки про генезу душі – душа походить від духа, а дух – від Бога (є божим подихом). Образ душі, що відбилася в земному бутті як в озері, є алюзією до вже згадуваних слів про слід від удару творчого духа в матерію. Існування людини, її душа є проясненням у темряві буття, проте вона нічого не змінює у земному світі – озеро залишається у темряві після смерті ліричного героя. Воно спустошиться, проте чим воно було наповнене? – лише відбитком людського існування. Цілком гностичним є передбачення довгого зоряного шляху – пошуку Бога. За уявленнями гностиків матеріальний світ з'явився внаслідок помилки і після акту творення Бог покинув його. Виразно гностичним є Бог з вірша «Nieznanemu Bogu»:

Najwyższy, a pozornie najuboższy z bogów
Wzgardził tym, co widzialne, dostępne dla czasów –
I nie stworzył pól szumnych, ni jezior, ni lasów,
I nie spoczął na złocie ołtarznych barłogów!

Таким чином, можна стверджувати, що кожна зі сходинок-еонів має свого бога, проте бог справжній, Бог-Отець, вивищується власне через не-посідання матеріального, а отже позачасовість і небуття – це головні ознаки трансцендентного у Б. Лесьмяна. Саме тому людина не може дістатися абсолюту, зоставшись людиною. Адже душа, навіть без крихого тіла, все одно має часово-просторову співвіднесеність. З іншого боку, якщо не Бог створив наш світ, то хто? На думку спадає лише гностичний Деміург, помилка буття. У наведеній вище поезії зустрічаємо також випад у сторону офіційної церкви, адже справжній Бог не міститься в золотих вітарях. Релігійному світоглядові Б. Лесьмяна, який означає його вживання топосу душі, найближчим є деїзм – віра в Бога, котрий зробив можливим існування цього світу, але невіра в його подальшу діяльність у світі. Людині залишається лише прагнення пізнати Бога і любов до нього, як у шевця, котрий шиє чоботи для неосяжного Бога: «Szyje (...) \ Buty na miarę stopy Boga, \ Co tu na imię – Nieobjęty» і стверджує цілком бергсонівське життєве кредо: «W życiu nic nie ma, orgócz życia, \ Więc żyjmy aż po kres mogiły!».

У поезії Лесьмяна (і з пізньою включно) ніде немає згадки про протилежну богові силу (Абсолютне Зло, Диявола). Можемо відповідно ствердити, що теологія

Лесьмяна є моністичною, у ній відсутні сили зла, а також поняття гріха. Людина Лесьмяна діє «поза добром і злом», оскільки будь-яка мораль є плодом суспільної думки і відсутня в природі, повернення до якої пропагує поет (тут видно суголося з думками Ф. Ніцше і полеміку з кантівським імперативом). Так, життя людини є стражданням (дослідники вказують тут на вплив Шопенгауера) [3; 98]. Причину згаданого страждання чітко окреслив Ц. Ровінський: «З кола життя немає виходу до якої-небудь трансценденції. Людина і Бог не мають жодної спільної площини, жодної можливості порозумітися» [3; 106]. Але немає нічого поза життям, тому слід прожити його героїчно, у життєвому (вітальному) екстазі, постійно творячи нове:

Trzeba mi grodzić sad,
Trzeba mi zboże młócić!
Przyszedłem na ten świat –
I nie chcę go porzucić!..

Не можемо погодитися з судженням М. Панковського: «стверджуючи з одного боку підступність, а з другого – неміч Бога, а також те, що ціле земне життя занурено в прірву несправедливості й сірості – поет ставить під питання сам сенс існування людини». Сенсом життя людини у поезії Б. Лесьмяна є саме життя. Признаючи за людиною здатність творити, Лесьмян тим самим ставить її поруч з Богом, якого вона так потребує.

II. Важливість можливості буття

У поезії Б. Лесьмяна цілком відсутній молодопольський декадентизм, а згадувана сірість стосується маси, котра так лякала поета – людей, що живуть лише самовідтворенням. Спірною є також підступність Бога – у Лесьмяна він або відсторонено відсутній, або безсилий. Єдине, що може йому закинути ліричний герой, це існування смерті, яка кладе край індивідуальній екзистенції, проте з іншого боку – без смерті не було би народження тіла і душі, а отже – яскравого земного життя, і що найважливіше – кохання. Звідси твердження про необхідність повноти життя, життя для життя, що, у ключі філософії А. Бергсона, рецепцію якої засвідчував сам автор, слід розуміти як постійну творчу діяльність. У творах Б. Лесьмяна відсутнє характерне, навіть модне для митців Молодої Польщі, поняття нірвани, забуття. Причиною цього є ствердження активного характеру земного життя, життя – творчої (не нищівної, що важливо!) боротьби.

Топос душі у поезії Лесьмяна притаманний лише буттю. «Перед» та «за» буттям (в тому числі і в трансцендентному абсолюті) душа, а отже і людська самоідентифікація, особистість, відсутня. Звісно, йде мова не про антропоморфні «перед» та «за», – світ у концепції Лесьмяна не є просто шаблями драбини, як би могло видаватися – це постійний колообіг та взаємопереливання, недоступне людському розумінню, як «річ сама в собі». Таке світосприйняття підказує нам і рідна мова (за-буття – не лише те, що

лежить за онтологічною межею, а також і щось забуте, непідвладне отже людському розумінню) – можемо отож говорити про архетипне (у розумінні К.Г.Юнга) сприйняття меж людського існування.

Загалом, важливо вказати, що якщо раніше рух людини до Бога був рухом вгору і це був рух спільноти, рух об'єктивний, то у філософії модернізму трансцендентне переживається внутрішньо, індивідуально та суб'єктивно. Категорія Бога, як чогось, що знаходиться зверху над земним буттям, перестає бути уміщеною в рамки антропоморфного «верху» – неба, зірок, сонця – «Duch, wzwyż starając, wciąż schodzi w głąbiny, / Z państwa purpury w świat zgasłych błękitów».

Мусимо з особливою обережністю підходити до вживання прикметника «людська», говорячи про душу в Лесьмяна. Частіше це душа як ознака земного, матеріального буття – душу, отож має і ліс, і дерево, і навіть камінь. Душу також має Бог – він єдиний, хто може бути особистістю не маючи тілесного вияву. Духи ж душі не мають, це лише тіні існуючих на землі предметів. Якщо для Платона світ ідей був первинним, а земне життя вторинним, то у Лесьмяна спостерігаємо протилежну картину – духи-ідеї є лише відбитками земного життя. Суб'єктивна індивідуальна екзистенція ставиться вище ніж загальні, об'єктивні ідеї. В цьому можемо спостерігати також вже згадуваний протест автора проти маси, проти стандартизації життя і втрати душі, а отже особистості. Окреме місце тут займає Бог – він є творцем ідей, котрий вніс їх у матеріальний світ. Проте у земному бутті ідеї урізноманітнилися, набули самотності, а отже навіть перевершили бога, розвинувши безкінечну кількість варіацій. В поезії Б. Лесьмяна душу може посідати не лише людина, але й усе суще, найчастіше це збірні або поодинокі об'єкти природи (ліс, бір, дуб і т.д.). Таке нововведення в порівнянні з іншими поетичними концепціями раннього модернізму покликано наголосити споріденість людини та світу, їхнє спільне походження та майбуття. Завдяки наділеній свідомістю природі, душа людини, її буття в поетичних творах часто розглядається під проекцією збоку, «Лесьмян покінчує з антропоцентричним баченням світу» [3; 42].

Трагізм людського існування полягає у відсутності Бога (трансцендентне, до якого немає доступу). Лише трансцендентне може змилюватися над людиною і наблизитися до неї, проте аж ніяк не навпаки. В цьому полягає, за Лесьмяном, весь трагізм людського існування. Проте поезія Лесьмяна не є декадентською. Топос душі у Лесьмяна має активний характер – це душа руху, боротьби, постійного виклику – собі, Богові, смерті.

Смерть, у свою чергу, є втратою людської індивідуальності. Саме це є причиною страждань людини – душа прагне досягнути Бога, проте після смерті вже не існує душі. Ось як про це пише Ц. Ровінський: «Теорія дуалізму душі й тіла наївно вважала, що душа, визволена з тіла, зможе пізнати істоту Бога, що тіло є перешкодою в пізнанні Бога Лесьмян же показує, що це лише спроба втечі від себе самого [...] божественне є поза буттям» [3; 178]. Прірва між людиною і Богом є онтологічно неподоланною і то з обох сторін – не лише людина молиться до Бога, а й Бог – до людини:

on [Bóg – Я.Н.] do mnie z parowu modlił się tak samo,
Jak i ja – nad parowem – modliłem się doń!

Порятунок лежить не в Абсолюті, а поза ним – у переврненні Бога і досягненні цілковитої свободи, що слід розуміти як свободу від смерті. Найжаданішим для Б. Лесьмяна є безсмертя тіла, як символу людської неповторності, і лише безсмертя тіла здатне забезпечити безсмертя душі.

III. Висновки

Отже, дослідження онтологічних підвалин поетичного світу Б. Лесьмяна дає можливість стверджувати таке:

Всесвіт наповнено духами, котрі прагнуть втілитися, оскільки тілесне буття є найвищим можливим;

Важливе місце в поезії Б. Лесьмяна займає природа, як символ земного існування, земного «Я.» Людина є частиною цієї природи;

Людина у повноті своєї індивідуальності і творчості може існувати лише в природі, у поєднанні з тілом;

У поезії Б. Лесьмяна відчутні впливи гностицизму, особливо в концепціях ієрархії світів, посмертних мандрівок, світу як помилки;

Деїзм є найближчим до переконань поета. Бог виступає або відсутньою самодостатністю або потребує допомоги, проте ніколи не є володарем чи опікуном людини;

Життя людини є стражданням, породженим неможливістю сягнути трансцендентного.

Література

1. Igliński G., *Magia serca i słowa w modernistycznych snach i wizjach* / Grzegorz Igliński. – W.: Semper, 2005. – 260 s.
2. Karpowicz T. *Poezja niemożliwa Modele Leśmianowskiej wyobraźni* / Tymoteusz Karpowicz. – W.: ZNIO, 1975. – 375 s.
3. Rowiński C., *Człowiek i świat w poezji Leśmiana* / Cezary Rowiński. – W.: PWN, 1982 – 327 s.
4. Trznadel J. *Twórczość Leśmiana [Próba przekroju]* / Jacek Trznadel. – W.: PIW, 1964. – 377 s.